

אֶלֶף נחה ונדה

א. התופעה ורקעה

1. את השימוש של אלף נחה אפשר להעמיד על שני עקרונות: (א) מסורת הכתיב, המבוססת על הגייה קדמונית, כגון: ראש, ראשים, ראשית, ראשון; (ב) התפתחות עצמאית, כגון: סבאכה, פאיים (= סְבָכָה, פִּיס). העיקרון השני לא הגיע לכלל גיבוש מלא ועקיב, ואילו הראשון מתקיים בעקשנות לאורך תולדות הלשון, פעמים בדרך הטבע ופעמים במאולץ – על גבי כתיב המכוון להגייה בְּפועל (כתיב פונטי), כגון: מציאנו (= מְצִינוּ).¹

2. הרכבת כתיב היסטורי על הכתיב הפונטי הביאה לידי החטאות בשיבוצה של האלף: "מאלף הכתיב 'מתאים' במקום 'מְאָתִים' (מ"ש ד, יב כ"ק), הרומז לחוסר ודאות בשימוש באם-הקריאה א".²

אמנם אפשר לתאר את הכתיב הזה במושגים המקובלים, כתוצאה של שני תהליכים שונים: מצד אחד נשילה של אלף נחה על דרך מְצָתִי (במדבר יא, יא) וכיו"ב, ומן הצד האחר תוספת אלף לציון הפתח (ועיקרון ב); אלא שחיסור של אלף מכאן וייתורה מכאן בגופה של תיבה אחת מחזקים את החשד שהדברים אמורים בתהליך אחד: נדידה של אלף ממקומה המקורי.

3. מה פירוש "ממקומה המקורי"? טבעי להניח שהאלף של קָרָא, קוֹרָא וכיו"ב קבועה במלים אלו מכוח שכיחותו של שורש זה בטקסט מופתי – המקרא. לא מובן מאליו שייחוס כתיב מופתי למלים שאינן מתועדות במקרא, כגון במלה סומא; אבל משהשתלט הכתיב באלף נוצרה בתודעת הסופר האשליה שהוא הכתיב ה"טבעי"

1. ראה בעיקר אפשטיין, עמ' 1234–1236; קוטשר, הלשון, עמ' 120 ואילך; צרפתי; קימרון. קימרון ניסה למיין את השימושים של אם-קריאה אלף לסוגים. ראה שם, עמ' 343–344; ראה גם נאה, לשון, עמ' 10.

2. צרפתי, עמ' 19. קימרון (עמ' 344) מגדיר את האלף הזאת "אלף שורשית נחה שלא במקומה". ברשימה שלנו נדון גם באלף שאינה שורשית. בתופעה זו במגילת ישעיהו בחיץ קוטשר (להלן, הערה 10).

שלה, והוא נוטה לקיים את האלף בכל המלים השייכות למשפחתה. במקרים רבים הדבר עולה יפה והאלף נראית טבעית לחלוטין, כגון במלים מגזרת ל"א. אבל יש שהאלף נכפית על דגם שאינו מתאים לגזרת ל"א, כגון בתיבות קראוי, קראוי (= קרוי), או שהיא מצויה בצורת היסוד לא מכוח הגזרה אלא מכוח הרגל של כתיב הקשור ברצף מסוים. למשל, הַא סופית מוחלפת באלף כשהאות הקודמת אף היא הַא, כגון דְהָא, יְהָא, ומכאן יכולים להתפתח הכתיבים דהוא (= דְהוּ; ירושלמי גידה נ ע"ב, כ"י ליידין), ויהיא (= וַיְהִי, מובאה משמות יד, כג במכילתא דרשב"י, שם, א"מ 64 [כ"י לבינגרד, פירקוביץ ב, 268]), מכוח היקש שאינו במקומו.³ וכן הכתיב יֵאֵי בסיומת לשמות מגזרת ל"י; על כוחו של כתיב זה אנו למדים מן הפועל לְוַדָּא, שחודש בימינו על יסוד נְדָאֵי וְלְוַדָּת נחשב לא־תקניו.

4. אם יש ממש בהסבר שניתן כאן לכתיב מתאים (> מאתים), מן הסתם יפה הוא לכל מלה שנחסרה בה אלף נחה ונוספה בה במקום אחר. מתוך עיסוק בכתבי־יד התברר, שהתופעה אינה נדירה כל כך כפי שאפשר להתרשם מן הדוגמה היחידה שהביא צרפתי.⁴ כבר מן המלים שנרשמו במחקר להדגמת ההתפתחות העצמאית של א־הקריאה אלף (בלא אפיון נוסף) אפשר לצרף להסבר הנ"ל את המלה מאצינו, שבה נדדה האלף מצד אחד של הצדי אל צדה האחר, ואולי גם אחרות. להלן יובאו עוד דוגמאות, שאספתי ממקורות עבריים⁵ אגב עבודתי במילון ההיסטורי של האקדמיה ללשון העברית. בכמה מהן נדדה האלף ממקום שלא שימשה בו א־הקריאה לקמץ או לפתח למקום שהיא משמשת בו א־הקריאה לקמץ או לפתח, כצפוי. לא כללתי דוגמאות שאפשר לראות בהן השתקפות של חילופי גזרות, כגון דאב/דבא,⁶ מרא/אמר,⁷ או חילופי תצורה, כגון לְוַדָּאֵי/לְוַדָּי⁸ (מלת משאלה).

3. כך דעת המהדיר שם: "האלף" בהשפעת יהא". השווה יְשׁוּא (ירמיהו י, ה), משורש נשא על דרך ל"י. ואפשר לתלות את הכתיבים האלה בגורמים אחרים, כגון השפעת המקרא: הַלְלוּא (יהושע י, כד), יְהוּא (קהלת יא, ג); כתיבים כיו"ב רווחים במגילות מדבר יהודה. והשווה עוד יהיא (= הִיָּה) במגילת ישעיהו יב, ב (מסורה: וַיְהִי).
4. אילו הייתה זו הדוגמה היחידה, עדיף היה לתלותה בנטייה של סופר כ"י קאופמן לשיכול אותיות; על שיכולי אותיות בכ"י קאופמן ראה מורשת, עמ' 21.
5. מתוך המובאות של חלקי המקרא הארמיים רשמתי את הכתיב בְדָאֵין (= בְּאֲדָין, דניאל ה, כד, כ"י קיימברג' Add. 1212, דפים 4-10; חלק ממנו פרסם א' אורבך, קובץ על יד ס"ח ו). הטיפול בתופעה המקבילה בארמית לגיביה צריך מסגרת אחרת, ואין כוונתי לעסוק בכך.
6. מורשת, עמ' 31.
7. שם, עמ' 21.
8. ראה ייבין, מלים, עמ' 73.

5. היחס בין הכתיב ה"תקני" של המלים ובין הכתיב ה"מסורס" שבדוגמאות שלנו אינו משקף הבדל בהגייה, אלא בהיערכות סימני הכתב בלבד. השמטה של אלף אינה מניחה מקום לספק: לעולם היא מורה על היעדר הגייה; הכותב מצטי במקום מְצאתי מעיד שלא ראה באלף סימן לעיצור. אבל תוספת אלף אינה חדר-משמעית, ולעולם צריכה פירוש. אנו מאמינים שהכתיב לאצת במקום לְצאת אינו משקף שינוי בהגייה, מפני שאין לנו סיבה להניח אלף הגויה במעמד זה; אבל האלף של מתאים (> מאתים) עשויה לשקף הגה-מעבר,⁹ משמע שהסופר הגה אלף (ולא יוד) בין הפתח לחיריק במלה מאתים, גם כשהיא כתובה בכתיבה ה"תקני". כמובן, הגייה כזו אינה משתקפת בהכרח מן הכתיב ה"מסורס" מתאים, אבל אין להוציאה מכלל אפשר.

בדוגמאות אחדות הכתיב מצביע על שינוי מהותי יותר בהגייה, כגון היאלמות של אלף חטופה או של אלף לאחר עיצור שוואי. התופעה מתועדת בניקוד המקרא (ויש בה חילופים בין המסורות השונות), אבל אינה סדירה. כך הובן הכתיב תפראת במקום תפָארת במגילת ישעיהו,¹⁰ וכך ניתן לפרש את הכתיבים מכאל, הואנה (= מאכל, האזנה)¹¹ בכתב-יד מימי הביניים. חמור מזה הוא הכתיב נתאכרתי במקום נְתָאָרְתִי,¹² המשקף לכאורה היאלמות עה"פ של נתפעל; אבל הואיל והתופעה הזאת זרה ביותר לדקדוק העברי, מותר לחפש לכתיב הזה פירוש אחר, כגון משחק בשינוי שורשים שונים. ושמא פירוש התופעה פשוט יותר: שיכול אותיות מחמת כתיבה מרושלת.¹³

6. בעיקרון נדונה כאן הגדידה של אלף ביחס לשורש. לא נדונו אפוא כתיבים של אלף המכוונת לגזרת ל"א, גם אם מסורת הקריאה משקפת נטייה על דרך ל"י, כגון מוּצָא, מְלָא, רְצָאתִי; הוא הדין לשיבוצה של אלף נחה על גבי כתיב פונטי, כגון מְצָאתָה, מְצִיאָנוּ; אף לא חילוף מקומה של אלף נחה ביחס לאם-קריאה אחרת, כגון קראוי/קראי.¹⁴ לפי העיקרון הזה כללתי את נדידת האלף ממקומה ההיסטורי כיסוד בשורש אל צורן שמחוץ לשורש, כגון צורן הנקבה (במקום הא). בשל מורכבות התופעות הכרוכות בכתיב, ובכלל זה הגורמים הסמויים הפועלים על הסופר בזמן הכתיבה, קשה לתחום גבולות מדויקים לתופעה, ואין ספק שגיפוי מחמיר של הדוגמאות היה מצמצם את מספרן, הכול לפי קנה-המידה שיינקט.

9. השווה ייבין, מסורת, עמ' 265, על אפאים, כואית, אונאים.

10. קוטשר, הלשון, עמ' 401.

11. ראה להלן ב, 2.1.

12. סוקולוף, עמ' 264.

13. כך יש להבין את סוקולוף, שם: "שיכולי"; השווה מורשת, עמ' 21.

14. לצמיחת הגייה עיצורית במקרים כאלה ראה למשל ייבין, מסורת, עמ' 259-260.

4. גזרת הכפולים עם אלף נחה אחר פה"פ

לראש

נצץ, הפעיל עתיד (וְיִנְאֵץ, קהלת יב, ה) – ויאנץ השקד (2x): מובאה מקהלת שם בקהלת רבה שם, כ"י וטיקן (229); משעה שיאנץ עד שגומר פירותיו (שם יב, ז); ויאנץ השקד (2x): מובאה מקהלת שם במדרש לקהלת, בובר 152, 154 [כ"י פרמה 541].

5. גזרת ל"א

5.1 לראש

בוא, קל עתיד – ותאבנה (מובאה מאסתר ד, ד, וְתִבְוֵאֵינָה, באסתר רבה ח, ג, כ"י וטיקן 291);²⁴ הפעיל עבר: והאביתי (מובאה משמות ו, ח אצל אלעזר בר' קילר, אליצור 194 [כ"י אוקספורד f.39]).²⁵ יצא, קל מקור – לאצת (מכילתא דר"י בשלה, הו"ר 84 [כ"י קיימבריג' C4, 8]); מניעת יהונתן מלאצת אל דויד (תרגום ספר המצוות ללוי בן יפת, אביב, כ"י לידן, ורבר 22, 1, ט ע"א). שוא, לְשָׁן א – לאשו (תפליין מקומראן מערה 4, ע"פ קימרון 348).

5.2 לראש וגם במקומה

בוא, קל עתיד – ותאבואנה (מובאה מאסתר ד, ד, וְתִבְוֵאֵינָה, באסתר רבה ח, ג, כ"י אוקספורד 164);²⁶ הפעיל עבר – שהאביאה (כ"י לונדון, בריטיש מוזאום Or. 5558 B, 17–18, ע"פ גאוניקה 27);²⁷ בינוני – מאביא (כ"י אוקספורד, c.18, 35–38, ע"פ גאוניקה 17). מְבֹא – וּבְמֵאבֹאֹת (משנה תרומות יא, י, כ"י קיימבריג', ט"ש 16, 354 [ע"פ ייבין, מסורת 1023]). יצא, קל עתיד – ות(א)צא מן האהל (ספר יהודית ג, הברמן 56 [כ"י אוקספורד d.11]). קרא, נפעל עבר – ניאקראתה (מדרש יונה, אגודת אגדות 33 [כ"י פרמה 563]).²⁸

5.3 לאמצע

בוא, בִּי אָה – באית²⁹ מים חיים (ספרא זבים, וייס עז ע"ב [כ"י וטיקן 66 (שכד) בגיליון]). ברא, קל עבר – מיום שנארתי את העולם (מדרש לפרשת עקב-ראה, גנזי

24. ראה נוסח כ"י אוקספורד 164 להלן 5.2.

25. מסר לי' בן-דוד.

26. ראה נוסח כ"י וטיקן 229 לעיל 5.1.

27. אברמסון, עמ' 160, כורך את הכתיב הזה עם שְׁהֲאֲרִיחָה בכ"י קאופמן משנה יומא ח, ה (והיה לו להזכיר וְהֲאֲזִיחוּ, ישעיהו יט, ו); ראה גם מֵאֲמִי(רִין) (= מְמִרִין), משנה שבת כד, ג, כ"י קאופמן (ראה לעיל א, 4).

28. השווה וְנֶאֱשָׂר בִּיחֻזְקָל ט, ח(ז).

29. = בְּאִית?

שכטר 139 [כ"י קיימברגי, ט"ש 194 (Misc. 36 (Loan)), ג' א – ויקבר אותו בנאי (מובאה מדברים לד, ו, בְּנִי, בתנחומא, הנוסח הארוך [דילג על זה מאן, קטז], כ"י קיימברגי, ט"ש 75 (C1)). חָטָא³⁰ – זעת³¹ מן החאט (תנחומא ויחי ט, כ"י קולומביה X893-M5843); חָטָא (מדרש הגדול, מרגליות רפג [כ"י נחום], ע"פ ייבין, מלים 73); חָטָא (שם שסח, ע"פ הנ"ל). י צ א, קל עבר – ויאצת אמה עבריה (מכילתא דר"י בזיקין, הו"ר 272 [כ"י אוקספורד d.47]). קמא, קמָאָה – קיאמה³² (ויקרא רבה ל, ג, מרגליות תרצו [כ"י פריס 149]). שו א, לְשָׁן א – לש(או)ןא (מובאה מתהילים כד, ד במדרש תהילים כד, ח, כ"י קיימברגי' Or. 786).

5.4 לאמצע וגם במקומה

י צ א, קל עבר – ויאצא אל מחוץ למחנה (על פי ויקרא יד, ג, אצל אלעזר ברי קילר, אליצור 243 [כ"י אוקספורד f.39]).

6. גזרת ל"י עם אלף

הסעיף הזה יעסוק בסוגים שונים של כתיב האלף במלים הבנויות במתכונת של גזרת ל"י, בין שהאלף שבהן שורשית בין שהיא משנית, כגון בדרתנועה = אי, או שנכתבה בהשפעת מלים שוות הגייה מגזרת ל"א, או בהיקש לכתיב של מלים מגזרת ל"א הנוטות על דרך ל"י. בתחום הזה ההשפעה ההדרית של ל"א ול"י הצמיחה כתיבי כלאיים המשמשים את שתי הגזרות כאחת. למשל, הכתיב מטיפוס קראוי, המצוי הרבה בבינוני הפעול של פועלי ל"א, עומד ברקע של הכתיב שראוי (= שְׂרוּי), מגזרת ל"י (בבלי כתובות קיא ע"א, כ"י לנינגרד, פירקוביץ א, 187, בגיליון); לה"פ של השורש מרי מוחלף באלף, כגון בצירוף "זקן ממרא" (בהשפעת השם הפרטי מְמָרָא ושם המקום אֶלוֹנִי מְמָרָא?).³³

6.1 לראש

מני, נפעל בינוני – נַאֲמָנִים³⁴ (ותוקן בין השיטין: נימנים. משנה פסחים ה, ג, כ"י קאופמן).³⁵

30. בניקוד בבלי חָטָא (ייבין, מסורת, עמ' 670).

31. = זַעַת (ורש על פתח).

32. ההקשר משובש: "לכשיגפיל לבעל מלאכתו קיאמה" (צ"ל: לכשיפליג בעל מלאכתו קיאמה).

33. על השפעת הומופונים ראה קוטשר, ערכי, עמ' 35.

34. = נַאֲמָנִים (אפשטיין, עמ' 1236). משורש מני מתועדות מלים אחדות באלף סופית: פיעל בינוני – ממנא (ספרי דברים יד, פינק' 23 [כ"י וטיקן 32]); הפעיל בינוני – הממנא (תוספתא פסחים ז, ז, כ"י וינה); הופעל עבר – הוימנא (שם ג 2x; ה; טז); שם העצם מְנָה – הכתיב מנא מצוי בכ"י קאופמן של המשנה (28x), ועוד 1 ביד אחרת) ובכ"י וטיקן 66 של ספרא (2x); והשווה הריבוי מאנין להלן 6.2.3.

35. אולי גם מַאֲמָרִין; ראה לעיל, הערה 27.

6.2 לאמצע

6.2.1 דריתנועה סופית³⁶

אי: ודי, וְדַאי – ואדי (בבלי חולין ו ע"א, כ"י וטיקן 122). רשי, רְשָׁאי – ראשׁיין (משנה בבא בתרא ו, ו, כ"י קאופמן); ראשי, ראשי (בבלי סוטה ג ע"ב, כ"י ירושלים 577.4/33);³⁷ ראשי (בבלי בכורות לא ע"ב, כ"י פירנצה); ראשי (2x): בנימין אלנהונדי, ספר דינים, מבחר ישרים ג ע"ב [כ"י לידן, ורנר 22, 1]. יוחאי (שם פרטי) – יאחי (שיר השירים רבה א, ב, כ"י אוקספורד 102 Seld. Sup. [ע"פ חירון 137]).³⁸

וי (–) אוי, – ואי: לוי, לוי³⁹ – לאוי (= לאוי. משנה נדרים ו, ט, כ"י קאופמן); לאוי (שם, כ"י פרמה); לאוי (ספרא מצורע, וייס ע ע"ג [כ"י וטיקן 66 (רצ)]. ל קי, ל קוי – לאקוי (ספרא נגעים, וייס סה ע"ג [כ"י וטיקן 66 (רעא)]. מצא, מצוי – מאצוי (פרק צדקות, בתי מדרשות רלד, כ"י אוקספורד g.8). קרא, קרוי – קארוי (ספרי דברים שו, פינק' 329 [כ"י אוקספורד c.10]).

6.2.2 פעלים

בדא, עבר נסתר – לשון שבאדו להם חכמ' (בבלי נדרים י ע"א, כ"י וטיקן 487). ירא, נתפעל עבר – ונתיארו (אגדת בראשית א, ב, בובר 2 [כ"י אוקספורד 2340, 1]); בינוני – מתי(אר)[רא]ין (מדרש משלי יט, כט, כ"י אסקוריאל G-IV-11). מצא, קל עבר – מאצינו (משנה שבת יב, ג, כ"י קיימברג, ט"ש 47, E1 [ע"פ ייבין 660]; שם, כ"י קיימברג, ט"ש 43, E1 [ע"פ בירנבאום 36]); מאצינו (משנה עדיות ו, ג, כ"י לנינגרד, אנטונין 483a [ע"פ ייבין שם]); ומאצינו (ספרא נדבה, וייס ו ע"א [כ"י וטיקן 66 (כ)]. קרא, קל בינוני – באלו שקאורין נפשן אלהות (מכילתא דרשב"י טו, יא, א"מ 91 [כ"י קיימברג, ט"ש 132, Misc. 36 (Loan)]. רפא, פיעל מקור – וכך נקרא אוקיינוס ים המת ועתיד הקב"ה לראפתו (תנחומא חיי שרה ג, כ"י קיימברג' Add. 1212).

6.2.3 שמות

מני, מנה⁴¹ – מאנין (ספרא אחרי מות ב, ג, וייס פא ע"ב [כ"י וטיקן 66 (שמג)].

36. על ביצוע דריתנועה ראה ייבין, מסורת, עמ' 276–279.

37. מסר לי א' וייסברג.

38. על לאוי/לואי ראה לעיל א, 4.

39. בשורש זה יש אלף במלה ללואנו (מכילתא דרשב"י טו, ב, א"מ 79 [כ"י קיימברג, ט"ש Misc. (Loan), 132, 36]), אבל בשל השימוש הרווח של אם-קריאה אלף אחרי ויו עיצורית איני נוטה לראות בכתיב הזה משום השפעה של גזרת ל"א.

40. משורש זה לוקא (= לוקה. מכילתא דרשב"י יב, יב, א"מ 15 [כ"י אוקספורד 1, e.55]).

41. על אלף בשורש זה ראה לעיל, הערה 34.

מרא, מְרָא (ארמית?) – מארי שבשמים הבא את החלום לשנאך זה (על פי דניאל ד, טז, מְרָאי, בשמות רבה ל, כד, כ"י ששון 920).

6.3 צורן דקדוקי בסוף התיבה

6.3.1 לאחר עה"פ

יצא, קל בינוני – שִׁיצָא (קהלת י, ה). טמא, פיעל בינוני – וּמְטָמָא (משנה טהרות א, א, כ"י קאופמן); ועוד הרבה. התופעה נפוצה, ונדונה במחקר.⁴²

6.3.2 לאחר לה"פ יוד (משקל קְטִיָה/קְטִיָה)

ברא, בְרִיָה⁴³ – בריא (רווח מאוד, כגון: תוספתא, כ"י וינה; ספרי דברים, כ"י וטיקן 32); ביריא (ספרי דברים שה, פינק' 327 [כ"י וטיקן 32]; מכילתא דר"י ויסע, הו"ד 160 [כ"י אוקספורד 151, 2]). קרא, קְרִיָה – קְרִיָא (4x: ספרא נדבה, וייס ג, ע"ג [כ"י וטיקן 66 (ו)]).

6.3.3 אחר תיו של עבר נסתרת

יצא, קל – ויצתא (מכילתא דרשב"י כב, ד ושם ה 2x, א"מ 195 [כ"י אוקספורד d.63]).

נסמח

מפתח הדוגמאות שבחלק ב

5.2	מאביא	הפעיל בינוני			אבי
5.3	באית	ביָאָה	2.2	תבא	קל עתיד
5.2	מאבואות	מבוא	2.2	תובא	
		ברא			אזן
5.3	שבארתי	קל עבר	2.1	הזאנה	הַאָנָה
6.3.2	ביריא	ברִיָה	2.1	מזאני	מַאָנִים
6.3.2	בריא				אכל
		גאי	2.1	יוכאלו	קל עתיד
3.2	גוואתנין	גַאֹתָן	2.1	מכאל	מַאָל
		גיא			בדא
5.3	בגאי	גַיָא	6.2.2	שבאדו	קל עבר
		ודי			בוא
6.2.1	ואדי	וַדַי	5.1	ותאבנה	קל עתיד
		חטא	5.2	ותאבואנה	
5.3	חאט	חַטָא	5.1	והאביתי	הפעיל עבר
5.3	החאט		5.2	שהאביאה	

42. ראה למשל הנמן, עמ' 406; ייבין, מסורת, עמ' 662–664.

43. השווה "קדמו... לברייתא של עולם" (מדרש תהילים ז, יב, כ"י קיימבריג', Or. 786) – הרכבת אלף על כתיב פונטי (לעיל א, 1).

	פ א ד		ס מ א
3.2	תפראת	תַּפְאָרַת	6.3.1 ומטמא פיעל בינוני
		צו א ר	י צ א
1.1	צאור	צֹאֵר	קל עבר
1.1	צאורו		5.4 ויאצא
1.1	צאורי		5.3 ויאצת
1.1	צאורך		6.3.3 ויצתא
		ק מ א	5.2 ותאצא קל עתיד
5.3	קיאמה	קִמְאָה	6.3.1 שְׂיָצָא קל בינוני
		ק ר א	5.1 לאצת קל מקור
6.2.2	שקאורין	קל בינוני	5.1 מלאצת
6.2.1	קארוי	קל פעול	י ר א
5.2	ניאקראתה	נפעל עבר	6.2.2 ונתיראו נתפעל עבר
6.3.2	קרייא	קָרִיָּה	6.2.2 מתיראין נתפעל בינוני
		ר א י	ל ו י
3.1	קל עתיד מקוצר ויאר	קל עתיד מקוצר ויאר	6.2.1 לאווי קל פעול
		ר פ א	6.2.1 לאוי
6.2.2	לראפתו	פיעל מקור	6.2.1 לאווי
		ר ש י	ל ק י
6.2.1	ראשי	רְשָׁאֵי	6.2.1 לאקוי קל פעול
6.2.1	ראשיין		מ א י
		ש ו א	מְאִתִּים
5.1	לאשו	שָׁוָא	3.3 מתאים
5.3	לשאו		3.3 במתאי'
		ש מ א ל	מ נ י
1.2	בשמלאה	שְׁמַאל	6.1 נאמנים נפעל בינוני
		שמות פרטיים	6.2.3 מאנין מְנָה
			מ צ א
			6.2.2 מאצינו קל עבר
1.3	בלשצאר	בְּלִשְׁצָר	6.2.1 מאצוי קל פעול
1.3	ישאיה	יֵאֲשִׁיָּהּ	מ ר א
6.2.1	יאתי	יֹתְאִי	6.2.3 מארי מְרָא (ארמית?)
1.3	נבוכדנצאר	נְבוּכַדְנֶאֶצַּר	נ צ ין
1.3	עוזאל	עֹזְאֵל	4 הפעיל עתיד
			ס א י
			3.3 סאתים סְאִתִּים

קיצורים ביבליוגרפיים

- אברמסון = ש' אברמסון, "אגב קריאה", לשוננו כט (תשל"ה), עמ' 159-160.
 אגודת אגדות = ח"מ הורוביץ, אגדת אגדות או קובץ מדרשים קטנים, ברלין תרמ"א.
 איש שלום, נספחים = מ' איש שלום, נספחים לסדר אליהו זוטא, וינה תרס"ד.
 איש שלום, פסיקתא רבתי = מ' איש שלום, פסיקתא רבתי, וינה תר"ם.
 אלדר = א' אלדר, מסורת הקריאה הקדם-אשכנזית, עדה ולשון ה, תשל"ט.
 אליצור = ש' אליצור, פיוטי ר' אלעזר בירבי קילר, ירושלים תשמ"ח.
 א"מ = י"נ אפשטיין, ע"צ מלמד, מכילתא דרבי שמעון בן יוחאי, ירושלים תשט"ו.
 אפשטיין = י"נ אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, ירושלים תש"ח.
 בובר, אגדת בראשית = ש' באבער, אגדת בראשית, קראקא תרס"ג.
 בובר, מדרש לקהלת = ש' באבער, מדרש זוטא², וילנה תרפ"ה.
 בירנבאום = ג' בירנבאום, "הגה וצורות בקטע הגניזה T-S E1, 43", מחקרים בלשון
 ד, ירושלים התש"ן, עמ' 27-50.
 בית המדרש = א' יעללינעק, בית המדרש², ירושלים תרצ"ח.
 בתי מדרשות = ש"א ורטהיימר, בתי מדרשות, שני חלקים, מהדורה חדשה, ירושלים
 תש"י-תשי"ג.
 גאזניקה = L. Ginzberg, *Geonica*, II, New York 1909
 גזי שכטר = ל' גינצבורג, גזי שכטר, א, ניו-יורק תרפ"ח.
 דודון = י' דודון, ספר מלחמות ה' לסלמון בן ירוחם, ניו-יורק תרצ"ד.
 הברמן = א"מ הברמן, חדשים גם ישנים, ירושלים תשל"ו.
 הו"ר = ח"ש הורוביץ, י"א רבין, מכילתא דרבי ישמעאל, פפד"מ תרצ"א.
 הנמן = ג' הנמן, תורת הצורות של לשון המשנה, תל-אביב תש"ם.
 וייס = א"ה וייס, תורת כהנים, וינה 1862.
 חירון = ל' חירון, "תיאור ראשוני של לשון מדרש שיר השירים רבה ודוגמת
 מהדורתו", מחקרים בלשון ד, ירושלים התש"ן, עמ' 129-160.
 ייבין, מלים = י' ייבין, "מלים מנוקדות ב'מדרש הגדול'", לשוננו כט (תשכ"ה), עמ'
 74-71.
 ייבין, מסורת = י' ייבין, מסורת הלשון העברית המשתקפת בניקוד הבבלי, ירושלים
 תשמ"ה.
 מאן = J. Mann, *The Bible as Read and Preached in the Old Synagogue*, =
 Cincinnati 1940
 מבחר ישרים = אהרן בן יוסף, מבחר ישרים, גוזלווא תקצ"ד.
 מורשת = מ' מורשת, לקסיקון הפועל שנתחדש בלשון התנאים, רמת-גן תשמ"א.

מרגליות, מדרש הגדול = מ' מרגליות, מדרש הגדול לספר בראשית, ירושלים תש"ז.
 מרגליות, ספר הרזים = מ' מרגליות, ספר הרזים, ירושלים תשכ"ז.
 מרקון = י"ד מרקון, פתרון שנים עשר לדניאל אלקומסי, ירושלים תשי"ח.
 נאה, הערות = ש' נאה, "הערות ללשון התנאים בעקבות כתב-יד וטיקאן 66 של
 הספרא", מחקרים בלשון ד, ירושלים התש"ן, עמ' 271–295.
 נאה, לשון = ש' נאה, לשון התנאים בספרא על-פי כתב-יד וטיקאן 66, עבודת
 דוקטור, ירושלים תשמ"ט.
 סוקולוף = מ' סוקולוף, "העברית של בראשית רבה לפי כ"י ואטיקן 30", (לשוננו לג
 (תשכ"ט), עמ' 25–42, 135–149, 270–279. נדפס שנית: קובץ מאמרים בלשון
 חז"ל (בעריכת מ' בראשר), א, ירושלים תשל"ב, עמ' 257–301.
 פינק' = א"א פינקלשטיין, ספרי לספר דברים, ברלין ת"ש.
 פליישר = ע' פליישר, "עיונים בהתפתחותם התבניתית של פיוטי המאורות והאהבה",
 ספר היובל לשמעון הלקין, ירושלים תשל"ה.
 צרפתי = גב"ע צרפתי, "אבות סקסטים ואמות קריאה", לשוננו לה (תשל"א), עמ'
 18–19.
 קוטשר, הלשון = י' קוטשר, הלשון והרקע הלשוני של מגילת ישעיהו השלמה
 ממגילות ים המלח, ירושלים תשי"ט.
 קוטשר, ערכי = י' קוטשר, "מבעיות המילונות של לשון חז"ל (לרבות בעיית השוואת
 לשון חז"ל ללשון המקרא)", ערכי המילון החדש לספרות חז"ל, א, מפעל המילון
 החדש לספרות חז"ל, אוניברסיטת בר-אילן, תשל"ב.
 קימרון = א' קימרון, "אלף מצעית כאם-קריאה בתעודות עבריות וארמיות מקומראן
 בהשוואה למקורות עבריים וארמיים אחרים", לשוננו לט (תשל"ה), עמ' 133–164.
 נדפס שנית: קובץ מאמרים בלשון חז"ל (בעריכת מ' בראשר), ב, ירושלים
 תש"ם, עמ' 335–348.

סימנים

(א)	מחיקה במסירה
[א]	תוספת במסירה
(אב)[בא]	תיקון בסדר האותיות במסירה (גם כשהתיקון נעשה בנקודות על האותיות, כגון בשמלא"ה)
<א>	השלמה של ליקוי
{א}	ייתור